

Motion till riksdagen 2011/12:C322

av **Christer Adelsbo m.fl. (S)**

Friköp av historiska arrenden

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om friköp av historiska arrenden.

Motivering

Det som vi idag kallar enskild äganderätt till jord var ingen realitet när mäktiga adelsmän 1658 erövrade landskapen och marken omnationaliserades, knappast ens för förfäderna till 1734 års jordabalk. Utan det var räntan (samlingsnamn på jordeboksränta och skatter som endast tillkom kronan/staten), ägandet av räntan – staten eller adeln – som hade betydelse. Man stod över böndernas rättigheter till sin jord i byn.

Adeln ägde beskattningsrätten till en tredjedel av rikets jord på 1700-talets senare del när fideikommissen bildades. Staten hade bara beskattningsrätt till 2/3. Adeln var som en stat i staten med offentligrättslig ställning.

Att adeln hade en beskattningsrätt och inte en äganderätt till hundratusentals urgamla bondehem borde vara uppenbart. Men tyvärr så blockerar regler från 1700-talet ännu rätten till enskilt ägande för befolkning i hela bygder. Bönder som skulle vilja köpa loss gårdar de brukat i hundratals år förvägras detta med hänvisning till fideikommisslagar. Dessa evighetskontrakt kallas för historiska arrenden. En definition på ett historiskt arrende är att godsägaren inte ska ha brukat arrendefastigheten sedan år 1900.

I början av 1600-talet ökade den svenska frälsejorden. Det berodde delvis på att kronan började sälja skatte- och kronohemman till adeln för att bättra på sin svaga statskassa. Skatten och hyran som dessa bönder betalt till kronan tillföll nu adeln. Stärkta av feodala principer från kontinenten såg sig adeln samtidigt som ägare av den jorden – även om affären formellt sett hade gällt rätten att driva in skatt och arrendeavgift. Detta faktum gör frälsebondefrågan särskilt pikant. De bönder som idag brukar arrenden under fideikommissen

Fel! Okänt namn på

kan vara ättlingar till statens tidiga bortbytingar – offren då staten lade ut skatteindrivningen på adlig entreprenad.

Sveriges förändring från jordbrukarsamhälle till industrination skedde relativt sent om man jämför med våra europeiska grannar. Idag är Sverige ett av världens mest utvecklade länder när det gäller demokrati, jämställdhet, offentlig insyn och andra saker som vi förknippar med ett modernt samhälle. Men man måste fråga sig, är vi ett så modernt och demokratiskt land som vi tror, när regler från 1700-talet ännu blockerar rätten till enskilt ägande för befolkningen i hela bygder? Är vi ett demokratiskt samhälle när en befolkningsgrupp kan utmanövreras från sin jord, sin näring, sina hem och sin skapande kultur så som sker p.g.a. att kronan/staten en gång i tiden avstått sin beskattningsrätt till adeln och ridderskapet såsom frälse?

Det finns fortfarande kvar rester av det gamla feodalsamhället – rester som är direkt odemokratiska men som på något envist sätt ändå lyckats överleva ända in till 2000-talet. Det är lika häpnadsväckande som oförståeligt. Det handlar om rätten – eller snarare avsaknaden av rätten – för jordbruksarrendatorer att friköpa de gårdar som man i generationer bebyggt, bebott och brukat under adligt förmyndarskap. Först år 2003 upphörde adelns privilegiebrev från 1723, ett nästan 300 år gammalt lagbrev som styrte stora delar av landsbygdsbefolkningens öden.

Det är nu hög tid att ta det sista steget och göra sig av med den historiska orättvisa som finns kvar från denna tid genom att tillåta friköp av historiska arrenden. Det är helt orimligt att brukare sedan generationer och självständiga gårdar som en gång i tiden hamnat under fideikommiss m.fl. historiskt betingade ägarkategorier, för all framtid skall vara fråntagna rätten att på fri grund utveckla sina jordbruk. Inget annat land i Europa har sedan demokratin införts tillåtit fortsatt osjälvständighet för en jordbruksbefolkning under feodalt grundade ägarsystem.

En annan aspekt som är viktig att lyfta fram är att arrendatorerna själva har fått svara för investeringar, för hela riskkapitalet, och därmed har fått bära den totala företagsekonomiska risken för växtodling och djurhållning. Det värde som arrendegårdarna representerar för jordägarna har alltså till stor del skapats genom det arbete som arrendatorerna och deras släkt utfört och genom de ekonomiska uppoffringar som de har gjort.

Jordägarna har på flera håll chockhöjt arrendeavgifterna. Krav på både 50 % och 100 % höjning av avgifterna har förekommit. Under senare år har det i inte ringa utsträckning också förekommit indragning av åkermark till storgodsen från arrendeställen, även med välrustade ekonomibyggnader, i det uppenbara syftet att komma i åtnjutande av EU-bidrag. Det har gjorts vissa frivilliga överenskommelser där arrendatorer getts rätten, av stat och kyrka, att köpa loss det land man brukat i århundraden. Men kartläggningar visar att förhållandet är tvärtom för adel och storgods: de medger i princip inga friköp. Det är hög tid att ändra på denna förlegade orättvisa.

Frågan har stötts och blötts i Sveriges riksdag men tyvärr har lite hänt. Den 30 november 1989 togs ett beslut med stor majoritet att avskaffa denna kvarleva, ett beslut som också väckte förhoppning hos den yngre generationen arrendatorer. Många unga vägrar ta över jorden för att stå under adligt för-

Fel! Okänt namn på

myndarskap så som deras föräldrar har gjort. Resultatet blir att jord, hus och allt vad bondegenerationer har skapat blir ännu en gåva till arvtagare till adel och storgodsens.

Många unga känner olust över att gå in i ett system de anser hör det förgångna till. De har växt upp och utbildat sig till lantbrukare under en tid med vetskap om riksdagens klara ställningstagande 1989, om att friköpsrätt skulle genomföras.

1990 års arrendekommitté (SOU 1991:85) följde upp 1989 års riksdagsbeslut genom att enhälligt förorda en friköpslag som skulle omfatta bönder under adeln, kyrkan, Domänverket samt universitetet. Vad vi nu 21 år senare kan konstatera är att trots riksdagsbeslut och klara förord för friköpsrätt från Arrendekommittén har någon sådan fortfarande inte införts.

Den senaste statliga utredningen om historiska arrenden är från 2003, skriven av rådmannen Ylva Norling Jönsson. Utredaren finner spår av obalans, ojämn erfarenhet av tvister, ekonomisk ojämlikhet i fråga om att driva mål vidare till högre rättsinstanser. Argumenten kan inte "lämnas utan avseende" skriver hon. För arrendatorn är gården både hem och inkomstkälla, medan den för jordägaren endast representerar en del av det totala markinnehavet.

Trots detta kommer hon till slutsatsen att det är ett fåtal och alltjämt minskande antal individer som en friköpslag för historiska arrenden skulle beröra och kan inte se att det finns ett allmänt intresse att en lag om friköp av historiska arrenden införs.

Utredningens slutsats är mycket svår att förstå. Man hänvisar i princip till att de som drabbas är så få att vi inte behöver göra något. Detta tar inte på något vis bort den orättvisa som arrangementet med historiska arrenden skapar. Skulle vi föra samma resonemang så fort det handlar om minoritetsgrupper undrar jag vad vi skulle få för samhälle.

Det känns inte bra om man skall lägga "locket på" i detta ärende med denna utredning som utgångspunkt.

Det har också framkommit nya alarmerande saker efter det att utredningen kom, bl.a. följande: En mycket häpnadsväckande dom mot en arrendator som haft sin gård i fyra generationer och ville överlåta verksamheten till sin son, som hela livet varit inställd på just detta. Av någon anledning motsatte sig greven detta för att han ville ha marken själv, en mark som han aldrig själv har brukat?

Ett annat problem som dykt upp på senare tid är att många jordägare försöker komma åt kontrollen av de stödrätter som tillhör brukarna. Banker har börjat kräva högre säkerhet för kredit. Detta är något som också har drabbat flera arrendatorer som inte äger sin egen fastighet.

Att det råder obalans mellan adeln och storgodsägarna och arrendatorerna är det ingen tvekan om. Ett fall från våra hemtrakter är ganska slående: Arrendefamiljen har inte rätt att släppa lös sin hund på den mark som han har brukat och bebott sedan 1838 samtidigt som greven säljer jakt på buruppfödda raphöns på deras mark.

Denna aggressiva attityd hos adeln och storgodsägare är djupt oroande. Detta gör inte att de blir mer benägna att självmant bevilja friköp utan det ger snarare signalen att inte ens släktövertagande godkänns längre. Adeln har en

Fel! Okänt namn på

grundprincip: man säljer aldrig mark och man avvecklar arrendatorer i allt snabbare takt.

Det är ingen tvekan om att gjorda indragningar visar en entydig trend. Fortsätter den blir det total utslagning/utarmning av jordbruksbefolkningens jordbruk som man har brukat långt före fideikommissens tillkomst.

Vi måste vakna och börja reagera på det som håller på att ske; det börjar hasta med att införa den historiska reformen, om det skall finnas några kvar att rädda till enskilt ägande.

I Danmark och andra nordiska länder har man gjort något åt detta och infört en laglig rätt till friköp av historiska arrenden. Danmark gjorde detta redan 1919. Det är dags att Sverige gör detsamma. Vi måste våga erkänna att vi har kvar ett gammalt ståndsbetingat ägarmandat över hela bygder som blockerar och fortsätter att blockera rätten till enskilt ägande för jordbruksbefolkningen. Grundbulten i frågan är att det är en kvarleva från ett helt annat samhällssystem.

Staten har i gångna tider helt enkelt gett bort en tredjedel av jordbruksbefolkningen – till adelsståndets oinskränkta förfogande. Vi kan inte fortsätta att vägra erkänna att det är så och vägra göra upp med det förflutna. Det har genom åren gjorts vissa förbättringar men vi har inte vågat åtgärda grundproblemet för denna befolkningsgrupp trots riksdagsbeslut och cirka 40 riksdagsmotioner de senaste 35 åren.

Att avskaffa de sista resterna av ett feodalt system borde vara en självklarhet. Det är dags att vi anpassar verkligheten till den bild vi gärna målar upp av det moderna Sverige. Det är hög tid att ta bort de sista resterna av feodalsamhället.

Stockholm den 4 oktober 2011

Christer Adelsbo (S)

Annelie Karlsson (S)

Kerstin Engle (S)